

MIHANOVIĆEVA „REČ DOMOVINI OD HASNO- VITOSTI PISANJA VU DOMORODNOM JEZIKU“

Tomo Matić

Pjesnik hrvatske himne počeo je svoj književni rad sitnom, no za svoje doba zanimljivom i karakterističnom knjižicom, koju je pod gornjim natpisom izdao 1815. u Beču. Mihanoviću nije bilo tada niti punih dvadeset godina (r. 1796.): tek nedavno bio je svršio nauke u pravnoj akademiji zagrebačkoj (1813.) i ušao u državnu službu, najprije u kolozovu 1813. kod banskoga stola u Zagrebu kao bilježnik, a zatim je u siječnju 1815. prešao kao auditorijatski kandidat u Beč k Dvorskome ratnom vijeću (Hofkriegsrat), gdje je ostao vrlo kratko vrijeme, jer je već početkom studenoga 1815. bio imenovan aktuarom kod generalne komande u Mlecima.¹ *Reč domovini* je dakle plod prve mladosti, kada je Mihanović po svršenim naukama tek počeo svojim očima motriti svijet i život.

U to se doba u političkom životu Hrvatske i Ugarske sa živim interesom presesalo pitanje, koji će jezik biti jezikom javnih posala, a to su pitanje poslije smrti Josipa II. bili pokrenuli Mađari zahtijevajući, da se latinski jezik makne iz javnoga života i mjesto njega uvede narodni mađarski jezik, i to ne samo u Ugarskoj nego i u Hrvatskoj. Tadašnji službeni zastupnici hrvatske politike već su 1790. posve odlučno ustali protiv toga u *Declaratio ex parte nunciorum Regni Croatiae quoad inducendam hungaricam linguam* (ed. Fancev u *Gradi* XII, 33—37) tražeći, da latinski i dalje ostane u Hrvatskoj jezikom javnih posala. No u borbi protiv narivanja mađarskoga jezika posve je prirodno da je u Hrvatskoj u bistrijim uvjetima nikla i postepeno jačala misao, da protiv nametanja jezika tuđega naroda valja istaći pravo svojega jezika i zahtijevati, da se u Hrvatskoj latinski jezik u javnome životu zamijeni hrvatskim. Tako je već biskup Vrhovac 1805. u požunskome saboru izjavio, da će se i Hrvati povesti za primjerom Mađara i uvesti svoj narodni jezik u upravne poslove.²

Uvjeriti šire krugove hrvatske o potrebi i mogućnosti, da hrvatski jezik postane organom narodne prosvjete i državnoga života, osnovna je misao Mihanovićeve *Reči domovini*. Mihanović je apostol prosvjete i poticaj za pisanje knjižice, koja je imala biti glasnik te misli, našao je, kako ćemo odmah vidjeti, u prosvjetnom strujanju osamnaestoga vijeka, a tada još ne izbija u njega romantičko oduševljenje za narodni jezik, život i običaje, za narodne pjesme i pripovijetke, kako ga je u to doba već propovijedala romantička škola. Da je u njega bilo i trunke romantizma, ne bi on bio na kraju *Reči domovini* mogao o duševnom životu našega naroda, što se odsijeva u pjesmama i pričama, napisati ove riječi: »Puk naš vu vezdašnom stališu sam sebe od neme živine zadovoljno razlučiti ne zna. Pripovesti, od nerazumnih bab vu zibki povedati počete, čez

¹ Fancev, *Dokumenti o prvim službama A. Mihanovića* (Građa XV, 311—312).

² Smičiklas, *Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790. do 1835. godine* (Rad 80, 22).

mladosti vreme gusto čuje, razum njegov, u vrstnosti življenja ovak i po drugih zaslepljenih u čuti svojoj jedino čudami obteršen, vsakoj istinitoj misli zapre se i teško prez v nogih let razsvćenja probudi se.«³ Tako su govorili presvjetitelji osamnaestoga vijeka, a ne romantici.

Odmah u početku *Reči domovini*, govoreći o starim rimskim i grčkim piscima, Mihanović je bez kolebanja izrekao svoje uvjerenje da »gledeč na znanje u občinskom, osobito pako u hitrogovornosti i pesmoznanstvu starem pred nami izvišenost dopušćati mora se.« A kako su Grci i Rimljani to postigli? Ne trošeći vremena na učenje tuđih jezika, Grci su mogli sve svoje vrijeme posvetiti umnome radu i izgrađivanju svoga jezika, Rimljani su doduše učili grčki, da mogu čitati djela grčkih pisaca, koji su im bili učitelji u književnosti, ali »nevredno štimali su pismovati u drugom jeziku, ako ne narodnom.« Danas se naprotiv radi političkih, ekonomskih i kulturnih veza uče jezici drugih naroda našega doba, a osim toga također latinski i grčki jezik »gde celo znanja našega bogatstvo leži«. Na to se troši veoma mnogo duševne snage i vremena, a usto poznavanje tuđih jezika zavodi učene ljude, da također pišu tuđim, pače i mrtvim jezicima, jer se nadaju, da će tako njihova djela biti pristupačna i stranom svijetu. No kako se narodi razlikuju jedan od drugoga po životnim prilikama i po shvaćanju svijeta i života, posve je prirodno, da se te razlike odsijevaju i u naravi njihovih jezika. Zato nije lako pisati niti u tuđim živim jezicima, a pogotovu je to teško u mrtvim jezicima, jer iako među sadašnjim evropskim narodima postoje znatne razlike, »vendar kakvu takvu med sobum spodobu imaju«, dok se na pr. latinski jezik, kojim učeni ljudi rado pišu, razvio u sasvim drukčijim prilikama, te je muka naći u njemu primjeren izražaj za život i misli našega doba.

To svoje teoretsko razlaganje, koje sačinjava veći dio njegove knjižice (str. 3—8 izdanja od g. 1815.), završio je Mihanović pohvalom učenih ljudi novijega vremena, koji plodove svoga uma iznose u materinskom jeziku, a zatim je dalje (str. 9—12) nadovezao misli o praktičnoj primjeni spomenutih teoretskih načela kod Hrvata.

Kako nas uči povijest svih kulturnih naroda, da je »prvi razsvćenja temelj u jezika domorodnoga podignjenju«, želi Mihanović »gledeč na domovinu moju osobito naprvo donesti, kaj jezika našega odhranjenje zadržava.« I tu prije svoga ističe dva momenta, koji smetaju razvitku narodnoga jezika: »da občinski posli u stranskom jeziku obavljaju se«, a zatim »da i vsi navuki budućem poslenikom u jeziku od domorodnoga čisto razlučnom prednašaju se«, dakle je najpreča potreba, da se u uredima i školama tuđi jezik zamijeni domaćim. Mihanović dobro zna, da je poznavanje jezika naprednijih naroda za kulturni razvitak korisno, no ne smijemo biti robovi tuđih jezika: »Ali z žalostjum spoznajem, da narod naš, premda veliku europinskoga puka stran ispuni, tak daleko gledeč na občinsku veka razsvćenost zastaje, da nikakova znanostih znamenja u jeziku svojem pokazati ne more, nego (o tuga!) jarem stranskeh jezikov nosi.« Ako bude naš obrazovani svijet zapušćao svoj jezik i stidio se njime govoriti, odbit će se od našega jezika i puk, pa jer ne zna tuđih jezika, morat će duševno zahiriti. Ne vrijedi isprika, da hrvatski jezik nije dovoljno izgrađen, da bude nosilac prosvjete: »Jeziki vsi vbogi narađaju se, s trudom obogatiju.« Valja dakle prionuti za posao i nastojati oko narodnoga jezika, iako je taj rad u početku vrlo težak i nezahvalan, jer ne smijemo zaboraviti, da niti talijanski, engleski, francuski i njemački jezik ne bi bili dosegli sadašnje svoje izvrsnosti i ljepote, da su ti narodi zazirali od rada oko čišćenja i izgrađivanja svoga jezika.

³ Grada XII, 125.

Svakako je za mladića Mihanovićevih godina svjedočanstvo duševne zrelosti već i to, da je s interesom i razumijevanjem pratio krupna pitanja narodnoga života, kojih je rješenje imalo otvoriti nove putove i vidike u nastojanju oko političkoga i kulturnoga pridizanja hrvatskog naroda, ali nikako nijesmo ni mogli očekivati, da će opće misli, što su u *Reči domovini* iznesene o značenju jezika u kulturnom razvitku naroda, biti Mihanovićeva duševna svojina. Tako doista i jest: opći dio svoje knjižice (str. 3—8 izdanja od g. 1815) uzeo je Mihanović iz spisa talijanskoga književnika Francesca Algarottija *Saggio sopra la necessità di scrivere nella propria lingua*.⁴ Algarotti (1712.—1764.), odvjetak mletačke trgovačke obitelji, učio je u mladim danima matematiku, fiziku i astronomiju u bolonjskom sveučilištu, a po svršenim naukama otisnuo se u svijet, najprije u Pariz, tadašnje žarište duševnoga života evropskoga Zapada. U Francuskoj je bio ljubezno priman u domu Voltaira i njegove prijateljice markize du Chatelet pa je i kasnije još dopisivao s Voltairom. Bio je i u Londonu, a s lordom Baltimorom pošao je u Petrograd (*Lettere sulla Russia* smatraju se njegovim ponajboljim djelom), no osobito je Algarottija zavolio Fridrik II., kralj pruski, koji ga je pače grofom učinio i bio bi ga bez sumnje i duže kod sebe zadržao, da se Algarotti nije morao radi slaba zdravlja vratiti u Italiju. Kada je Algarotti u Pisi umro, Fridrik mu je u glasovitome Camposanto podigao spomenik s natpisom: »Algarotto, Ovidii aemulo, Newtonii discipulo, Fridericus rex.⁵ »Upravo na pruskome dvoru je Algarotti napisao i svoj *Saggio sopra la necessità di scrivere nella propria lingua*: posveta Saveriju Bettinelli datirana je »Posdammo, 8 novembre 1750«.

Mihanović je dakle za mentora uzeo uglednika prosvjetiteljske struje osamnaestoga vijeka, znanca Voltairova i ljubimca kralja Fridrika II. Opći dio Mihanovićeve *Reči domovini* je dijelom posve slobodan prijevod Algarottijeva *Saggio*, a dijelom prerada, gdje je štošta skraćivano (pače i čitave strane ispuštane), a štošta opet udešavano prema shvaćanju hrvatskih čitalaca. Za karakteristiku odnosa jednoga i drugoga spisa iznosim ovdje paralelno talijanski i hrvatski tekst nekih odlomaka, i to najprije o njegovanju jezika u Grka, Rimljana i modernih naroda, a zatim o neprikladnosti latinskoga jezika za potrebe sadašnjega života:

»... Donde si rende in buona parte ragione della eccellenza a cui da essi recate furono quelle facoltà. Tra i quali vantaggi forse non è il meno considerabile quello, che dissipati non venivano come noi in varj studj di differente natura, e sopra tutto, che dietro ad altre lingue oltre alla propria non ispendevano l' opera ed il tempo.

Appresso a' Greci una cosa era la lingua volgare e la dotta; non sapevano che dirsi volesse una morta favella che da fanciulli quasi prima della materna si dovesse apprendere: e il dispregio in cui tenevano tutte le nazioni che altra

»... Odkuda zroki ishađaju, da spomenute zvršenosti pri njih blaženo cvele jesu. Med ostalemi temeliti je, da nisu navadni bili lastoviti jezik zapušćajuć vreme i trud (kak mi) s stranskemi jeziki potrošiti, i zvrh toga s različnemi navuki zabavljati se.

Pri Grkih družbeni i vučeni jezik jeden isti bil je. Zvan pripovestih, koje vu detinstvu z govorenjem skupa tak rekuć od zibke znati su morali, malo ali nikaj znali jesu. Zametanje vu kojem vse narode, koteri nisu grčkoga pro-

⁴ F. Algarotti, *Opere scelte* (Milano 1825), I, 323—341.

⁵ Turri, *Dizionario storico manuale della letteratura italiana* (5a ed., Torino 1928.), s. v. Algarotti.

lingua usavano dalla greca, era effetto, non è dubbio, del loro orgoglio; ma era forse anche una delle principali cagioni del loro sapere. Invitati a legger poco, potevano considerar molto; e quel tempo che non erano obbligati a consumar dietro alle parole, poteano collocarlo nelle cose, o almeno darlo tutto a ben conoscere, a coltivare, ad abbellire la propria lingua, che è il fondamento primo degli studj della eloquenza e della poesia.

Ai Romani convenne, egli è vero, se e vollero sentire avanti nelle scienze e in ogni maniera di lettere, apprendere la lingua dei Greci, i quali, nel tempo che divennero soggetti di Roma, ne divennero anche i maestri. Ma per quanto avessero per le mani gli esemplari di quelli, e in quelli ponessero ogni loro studio, di comporre in lingua greca non si piccavano punto, sdegnando di scrivere in altra lingua fuorchè nella propria; in quella lingua trionfale e sovrana che dal Campidoglio dettava leggi all' Universo.

I moderni all'incontro si trovano costretti di apprendere le varie lingue in cui parlano e scrivono nazioni che hanno tra loro comunione di trattati, di letteratura, di traffici, che non la cedono l'una all' altra nè per ingegno nè per imperio; ed hanno da studiare in oltre la lingua latina e la greca, le quali sono come l' erario di ogni nostro sapere.

Tanto da noi esige una certa necessità letteraria, dirò così, e politica, che risulta dalla presente costituzione del mondo.⁶

Nešte dalje se i u Algarottija (str. 334) i u Mihanovića (str. 7) citiraju stihovi iz Ovidija i Horacija:

Non mihi mille placent, non sum desultor amoris (Amorum lib. I, el. 3)

Spectatum satis et donatum jam rude quaeris,

Maecenas, iterum antiquo me includere ludo (Epist. I).

pa se za te stihove veli:

⁶ Algarotti l. c. 327—329.

⁷ Reč domovini (izd. od g. 1815.), str. 3—5

govora bili, držali su, (prez dvojimbe) posleda oholnosti njihove, nego i najprveši zrok znanja njihovoga bil je. Pri trucani malo čteti, vnogo premišlavati mogli su i vreme, buduć da se z rečmi zadržavali nisu, s izvestnim spoznanjem bitjih i vu marlivom odhranjenju jezika svojega potrošili, ter ovak izvetke hitrogovernosti i pesmoznanosti znašli jesu.

Zaisto Rimljanom za spoznanje knižbenosti potrebno bilo je vučiti se jezika Grkov, koji, buduć njihovi podložniki, vučitelji njihovi postali su; ništarmanje, premda vse knjige, vu koterih cela grčka znanost ispisana je bila, pod rukami imali su, nevredno štimali su pismuvati vu drugom jeziku, ako ne narodnom, v koterom zaonda ladajućem vsemu svetu zapovedi davati navadni su bili.

Sad živući pako trsiju se razmeti inorodne jezike, kotere govoriyu i pišeju narodi, s kojemi ali pogodbenu, tržtvenu ali znanstvenu skupčinu imaju, i koteri menjšu ali vekšu izvišenost dostigli jesu. Zvan toga dijački (rimski) i grčki jezik vučiju se, gde celo znanja našega bogatstvo leži.

Tuljiko mudroskupna, bolje rekuć družbena potreboča, koju vezdašni sveta stališ pridonaša, od nas potrebuje.«⁷

»erano immagini vivissime appresso i Romani, per dire che uno fa il zerbino in amore, che l' altro dopo un lungo servizio domanda il riposo. Appresso di noi, che non siamo soliti assistere allo spettacolo de' gladiatori, e abbiám perduto l' arte dell' antica cavallerizza, non sono intese che per via di commento: sarebbero immagini disconvenienti, se da un moderno poeta si usassero, da fare almeno sulla nostra fantasia così poca impressione che farieno a un Samoiedo o a un Lappone quei versi del nostro poeta:

E quale annunziatrice degli albori
L' aura di maggio movesi ed olezza
Tutta impregnata dall' erba e da' fiori.

Dalla grandezza similmente del romano imperio, di tanto superiore in potenza agli imperj del tempo presente, nascevano maniere di esprimersi elevate e grandiose, che male si confanno con le cose di oggidì. Doveano quelle maniere corrispondere a' concetti di una gente che vedeva i loro proprj concittadini avere per clienti dei re; che gli vedeva far costruire dodici mila sale per banchettare il popolo, trionfare ad un tempo delle tre parti del mondo: intantochè fu detto da un bello ingegno che quando leggeva le cose de' Romani, gli era avviso che un passerotto leggesse la storia delle aquile. Qual nuova disconvenevozza adunque il vedere i fatti de' Pieri, de' Giovanni e' de Mattei descritti con le frasi di Tito Livio o di Giulio Cesare; udire un pedante arringare i suoi ragazzi con quella gravità che un consolo parlava in senato; voler suggellare le moderne imprese col *regna adsignata*, coll' *orbis restitutori*, col *pace terra marique parta Janum clusit*; e con altre simili antiche leggende adattare alla picciolezza delle cose nostre la maestà del linguaggio di quel popolo re?"

Ispustivši nekoliko strana Algarottijeva teksta (335—341) Mihanović je (*Reč domovini* 8) njegovu završnu riječ sažeo posve u kratko:

»bile su pelde najživeje pri Rimljanih za znamenovati, da jeden praznu ljubav nema, drugi za dugum službum pokoja išče. Nam, koji igre boriteljov i starih kneznost ne poznamo, jedino iz razložnja znane su. Bile bi anda pelde netečne, ako bi se od sadašnjega pesnika potrebuvale, i nam nerazumne, kakti Samoiedom ali Laponcem: *Narodil se je kralj nebeski*.

Spodobnem načinom vu zmožnosti rimskoga cesarstva, od kraljestvih vezdašnjih vu moči zevsema izvišenoga, nastali su govorenja načini visoki i velični, koji s sadašnjem vekom ne slažuju, i jedino za narod znajdeni su bili, koj kralje podložnike imal je, koj 12.000 palač za gostenje varaščanov svojeh delati videl je, i obladanja trih sveta stranih na jedanput obslužavati navaden bil je. Ovakva čtejučem videti se mora, kakti vrabcom koji Orlov pripečenja čteli bi. Zato smešno je dogođaje Budimira, Zrinjija ali Frangepanija z rečmi T. Livija, Plutarka ali Čežara ispisane najti, ali školnika z držanjem rimskih večnikov deci nagražati se čuti, ali kadkad *regna adsignata — orbis restitutori — patri patriae — pace terra marique parta Janum clusit* — i ostale višine velikoga naroda ostanjke vu nižini našoj oskruniti.«

„Degna adunque di somma lode (per quanto in favore della lingua latina vadano predicando gli Aldi, i Romoli Amasci, ed altri simili invasati nell'antichità) è la usanza che si va di di in di facendo più comune, che ogni scrittore, là dove specialmente gioca la fantasia, scriva nel materno suo linguaggio. In esso solamente gli è concesso di esercitare tutte le sue forze, di spiegarle con franchezza e disinvoltura...”

»Najveće hvale vredna je anda novijih vučenih navada, cvete pameti svoje vu prirodnom jeziku pokazati. Vu njem jedino moguće je jakost svoju skušavati, slobodno i odkrito očitovati...«

*

* *

No govoreći o Mihanovićevu odnosu prema Algarottijevu *Saggio* ne smije se mimoići još jedan momenat. Mađarski književnik Gabrijel Döbrentei, koji je 1814. u Kološvaru pokrenuo znanstveni časopis *Erdélyi Muzeum* i izdao do g. 1818. svega deset svezaka, objavio je u njemu god. 1815. mađarski prijevod Algarottijeva *Saggio*.⁸ Iako ne znamo pouzdano, da li se Mihanović u svojim mladim danima zanimao za mađarski jezik i književnost, svakako je potrebno pozabaviti se pitanjem, nije li *Reč domovini* u kakvoj vezi s Döbrentejem. Kako u zagrebačkim knjižnicama nema *Erdélyi Muzeum*, zamolio sam profesora budimpeštanskoga sveučilišta g. dra L. Hadrovicsa za informacije o Döbrentejevom prijevodu, poslavši mu prijepis nekih mjesta Algarottijeva talijanskoga teksta, gdje se Mihanović jače udaljivao od izvornika primjenjujući ga na hrvatske domaće prilike. Vrlo sam zahvalan prof. Hadrovicsu, što se veoma spremno odazvao mojoj zamolbi i isporedio tekst Algarottijev, Döbrentejev i Mihanovićev. Na osnovi toga je došao do ovih rezultata: Na mjestima, gdje Mihanović primjenjuje Algarottijeve misli na domaće prilike, nema kod Döbrenteja ništa slično. Döbrentei je od riječi do riječi preveo i pjesmu: E quale annunziatrice...⁹ O Budimiru, Zrinjskomu i Frankopanu ili o mađarskim junacima nema u Döbrenteja spomena. Uopće je njegov prijevod prema Mihanovićevu potpuniji i doslovniji. Usto kod Mihanovića nije prof. Hadrovics našao nijednoga sumnjivoga momenta, koji bi dokazivao, da je on poznavao mađarski prijevod. I sama hronologija govori protiv toga: prvi i drugi svezak *Erdélyi Muzeum* izašli su 1814. g., treći i četvrti 1815. g., a Döbrentejev se prijevod nalazi u četvrtom svesku (str. 93 do 108), dakle je mogao izaći krajem godine 1815.¹⁰ Po mišljenju prof. Hadrovicsa ne može biti sumnje, da je Mihanović radio po talijanskom izvorniku.

⁸ Várady, La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria, I 291 i II 195.

⁹ Mihanović je mjesto te pjesme uvrstio našu božićnu »Narodil se je kralj nebeski«.

¹⁰ *Reč domovini* je izašla 1815. u Beču, gdje je Mihanović te godine služio kod Dvorskoga ratnog vijeća od siječnja do početka studenoga, kada je imenovan aktuarom kod generalne komande u Mlecima. Prema tome je svakako svoju knjižicu ne samo napisao nego i dao u štampu prije odlaska iz Beča.

R E S U M É

Après l'échec de la germanisation tentée par Joseph II, les Hongrois voulurent à toute force faire accepter aux Croates le hongrois comme langue d'administration et d'enseignement. L'opposition des Croates se borna, tout d'abord, à maintenir le latin dans l'administration de l'État, mais bientôt la lutte obstinée des Hongrois pour la prédominance de leur langue nationale éveilla chez nous, comme opposition aux tentatives de magyarisation, l'idée de réclamer pour la langue croate le droit d'être en Croatie la langue d'administration et d'enseignement. Le premier manifeste imprimé ayant pour but la propagande de cette idée parut en 1815: *Un mot aux compatriotes sur l'avantage d'écrire dans la langue maternelle*, rédigé par Antun Mihanović, un jeune homme qui venait à peine d'achever ses études en droit.

L'étude publiée ci-dessus fait la preuve de ce que la brochure de Mihanović n'est qu'un remaniement de l'essai *Saggio sopra la necessità di scrivere nella propria lingua* écrit en 1750 par l'écrivain italien du siècle des lumières Francesco Algarotti, ami de Voltaire et du roi de Prusse Frédéric II. L'idée dominante d'Algarotti est de contribuer, conformément aux tendances de son temps, par des livres écrits dans la langue maternelle au progrès intellectuel du peuple. En propageant la même idée, Mihanović n'a pas traduit l'essai italien mot à mot, il l'a plutôt remanié, très souvent abrégeant et omettant des passages entiers, afin de conformer l'essai d'Algarotti au goût et à la conception des lecteurs de son temps et de son pays.

Vers la fin de l'année de la publication de la brochure de Mihanović (1815), l'écrivain hongrois Gabriel Döbrentei, rédacteur de l'*Erdélyi Muzeum*, publia dans cette revue (vol. IV) une version hongroise de l'essai d'Algarotti. À la différence de la version croate, Döbrentei a traduit littéralement l'original italien sans y introduire des allusions relatives aux circonstances de son pays. En outre, la date de la publication de la version de Döbrentei prouve que Mihanović n'a pas subi l'influence de la version hongroise.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137